

FÖRHANDLINGAR

Nationalekonomiska Föreningen

2003-03-28

Sammanfattade och redigerade av Marianne Ahrén

Ordförande: Tomas Bruce

Inledare: Riksbankschef Lars Heikensten

Kommentatorer: Fil dr Nils Lundgren, Konsultföretaget Veraciter AB

Övriga deltagare: Hubert Fromlet, Mats Kinnwall, Ulf Jakobsson, Danne Nordling, Sten Johansson, Björn Kinberg, Göran Johansson Grahn och Lars Kalderen

Penningpolitiken och den potentiella tillväxten

Tomas Bruce

Jag hälsar er alla varmt välkomna till ett sedvanligt möte i Nationalekonomiska föreningen. Jag är väldigt glad att Lars Heikensten upprätthåller den minitradition vi har med att Riksbankschefen medverkar vid ett vinter- eller vårmöte i föreningen. Du är hjärtligt välkommen hit. Jag vill också hälsa Nils Lundgren välkommen. Rubriken för dagens förhandlingar är Penningpolitiken och den potentiella tillväxten. Varsågod Lars Heikensten.

Lars Heikensten

Låt mig först tacka för inbjudan att komma hit till nationalekonomiska föreningen. För en tidigare sekreterare i föreningen var det särskilt trevligt att få en inbjudan.

Min avsikt är att diskutera en bredare frågeställning än jag normalt har anledning att ta mig an, nämligen den svenska ekonomins förmåga att växa på lång sikt. Ju högre ekonomins långsiktiga tillväxtförmåga är desto bättre välförhållanden. Och då tänker jag inte bara på materiella aspekter utan också på

te ex våra möjligheter att ge unga människor en bra utbildning, äldre en bra vård och omsorg, och miljön en långsiktigt hållbar inriktning. Den långsiktiga tillväxtpotentialen är också av stor betydelse för penningpolitiken. Med en hög potentiell tillväxt kan ekonomin växa snabbt utan att inflationen tar fart. Jag tänker börja med att kort beskriva den tankesammanhang som Riksbanken har när det gäller den potentiella tillväxten och hur den påverkar utformningen av penningpolitiken. Efter det kommer jag att diskutera två faktorer som bestämmer den potentiella tillväxten, nämligen produktivets- och arbetsutvecklingen. Avslutningsvis rundar jag av med några slutsatser. Min förhoppning är att kunna bidra till att initiera fortsatta diskussioner och fördjupade analyser inom området, både bland forskare och mer politiskt tillvända ekonomer.

Enligt läroboksmodellen i makroekonomi finns det en nivå på produktionen (BNP) som är sådan att ekonomin är i balans, dvs faktisk och förväntad inflation är i linje med den målsatta, vinst- och löneandelar är stabila, etc. Denna nivå på produktionen kallas ofta

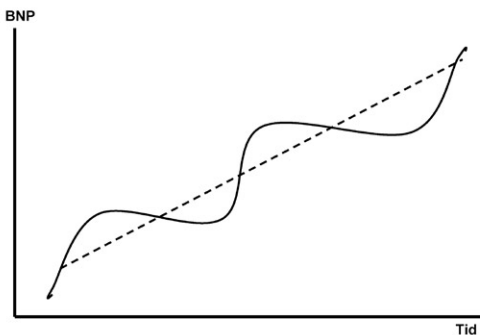
för den potentiella eller långsiktigt hållbara produktionsnivån. Trots att ekonomin är i balans är den potentiella produktionsnivån inte konstant utan växer normalt över tiden. Skälen är, enkelt uttryckt, dels att teknisk utveckling medför att en högre produktion kan åstadkommas med samma mängd produktionsfaktorer, dels att produktionsfaktorerna i sig ofta ökar trendmässigt.

Inflationen kan avvika från den målsatta (och förväntade) om ekonomins produktionsnivå, av någon anledning, avviker från den potentiella. Man säger ofta att ett positivt eller negativt produktionsgap föreligger. Ett positivt produktionsgap innebär att den faktiska produktionen är högre än den potentiella. I det fallet är naturligtvis resursläget ansträngt; flaskhalsar börjar dyka upp i ekonomin. Det omvända gäller vid ett negativt produktionsgap.

Eftersom produktionsgapet brukar ses som ett mått på efterfrågetrycket i ekonomin och efterfrågetrycket i sin tur påverkar inflationen handlar penningpolitiken i mångt och mycket om att välja en styrränta som innebär att produktionsgapets storlek blir så litet som möjligt. Om produktionsgapet är helt slutet och lika med noll - dvs faktisk och potentiell produktion sammanfaller - ska inflationen vara lika med 2 procent förutsatt att politiken är trovärdig och inga andra störningar inträffar. Figur 1 åskådliggör principiellt hur utvecklingen kan tänkas se ut över tiden.

En viktig insikt i sammanhanget är att för-

Figur 1 Principskiss, faktisk och potentiell BNP

ändringar av styrräntan har betydelse för produktion och sysselsättning på kort sikt, men inte på lång sikt. Om priser och löner inte omedelbart anpassar sig - dvs det existerar sk nominella trögheter - kommer förändringar i nominella storheter, inklusive Riksbankens styrränta, att medföra förändringar i relativpriser och reallöner. Dessa reala prisförändringar påverkar ekonomins reala aggregerade efterfrågan och därigenom både produktion och sysselsättning. Om t ex löneavtal sluts över längre tidsperioder, medan företagens prissättning är mer flexibel, kan en sänkning av styrräntan få realekonomiska effekter på kort sikt, därför att företagets prisökningar leder till lägre reallöner och högre vinster och därmed ökad produktion och sysselsättning. På längre sikt när nya löneavtal sluts kommer dock lönebildningen att beakta den högre prisökningen och anpassas så att det inte uppstår några reallöneförändringar.

Genom att ändra styrräntan kan alltså Riksbanken påverka produktionens faktiska, kortsiktiga, nivå men inte dess potentiella, långsiktiga, nivå. Den senare bestäms som jag nyss nämnde av faktorer som teknisk utveckling och arbetskraftsutbud. Däremot är det troligt att penningpolitiken indirekt, genom att bidra till en stabilare ekonomisk utveckling, kan skapa bättre förutsättningar för en god tillväxt också på lång sikt.

Tillförlitliga bedömningar av den svenska ekonomins potentiella tillväxtförmåga, är alltså av stor betydelse för att penningpolitiken ska kunna bedrivas framgångsrikt. Mot denna bakgrund är det kanske inte särskilt förvånande att vi under senare år ägnat ganska mycket av vår tid åt att göra analyser av frågor relaterade till den ekonomiska tillväxten. Det vittnar bl a vår arbetsrapportserie om, som innehåller ett förhållandevis stort antal studier i ämnet.

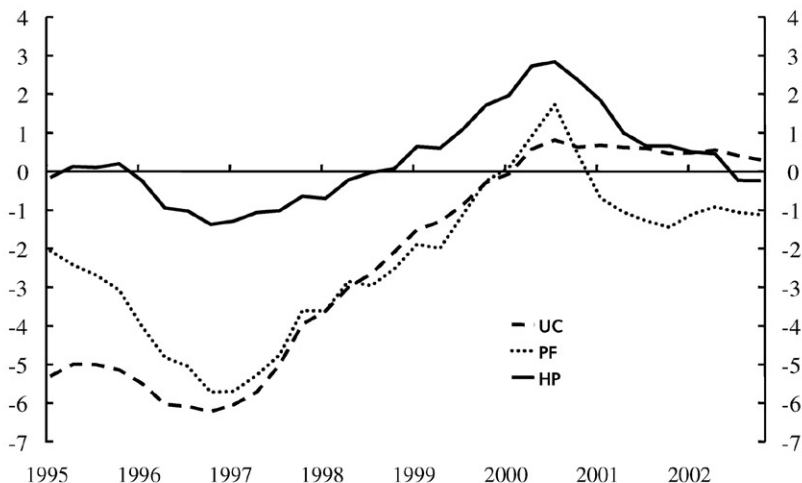
En komplicerande omständighet när det gäller studier av potentiell tillväxt är att vi har att göra med en storhet som inte direkt kan mätas, utan måste skattas indirekt med hjälp av någon annan metod. Det finns ett

antal statistiska metoder för detta som var och en har både för- och nackdelar. Skattningsresultaten har visat sig vara förhållandevis känsliga för vilken metod man väljer att tillämpa. Det gör i sin tur att det finns skäl att inte låsa sig vid någon enskild metod utan använda flera metoder för att på så vis öka tillförlitligheten i skattningarna. På Riksbanken tillämpar vi tre olika metoder för att beräkna produktionsgapet, vars resultat vi regelbundet visar och diskuterar i inflationsrapporterna, figur 2. Innan vi gör vår slutliga bedömning, på vilken vi baserar penningpolitiken, väger vi också in annan information om resursutnyttjandet, från t ex Konjunkturinstitutets barometerundersökningar eller ifrån publikationer av bristtal på arbetsmarknaden. Att göra så kan också vara klokt eftersom de makrodata som ligger till grund för de metodbaserade skattningarna, t ex BNP-utvecklingen, i efterhand ofta ändras till följd av statistikrevideringar. De senaste revideringarna har t ex inneburit en uppjustering av både BNP och produktiviteten under större delen av 1990-talet.

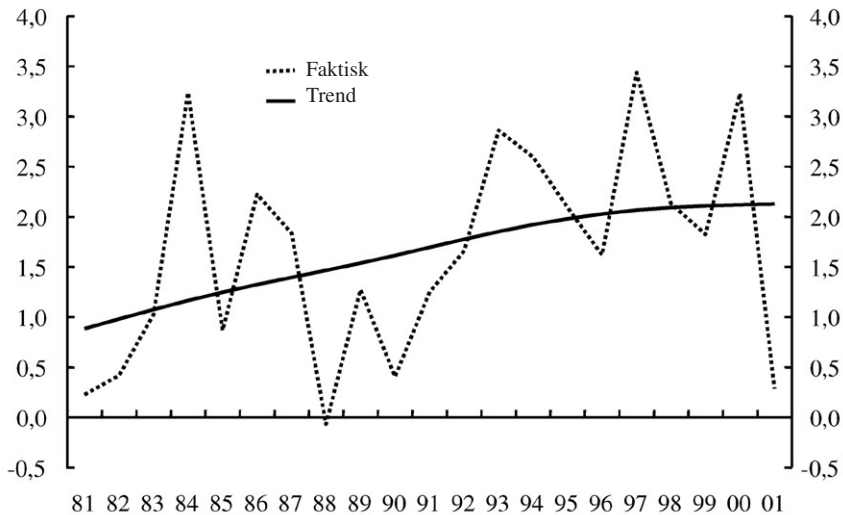
I min inledande diskussion antydde jag att ekonomins potentiella tillväxtförmåga

bestäms av den teknikutveckling som hela tiden pågår i en marknadsekonomi och av den trendmässiga ökningen av produktionsfaktorerna. Centralt i detta sammanhang är den trendmässiga arbetsproduktiviteten mätt som BNP per arbetad timme. Den ökar genom tekniska framsteg (t ex att maskinerna blir modernare) eller genom att realkapital tillförs (en långsiktig utbyggnad av produktionsapparaten). Om dessutom arbetsutbudet i sig förändras trendmässigt över tiden måste hänsyn tas också till detta. Ekonomins potentiella tillväxttakt kan därför beräknas som summan av den historiska tillväxten i arbetsproduktiviteten och arbetsutbudet. Som jag strax kommer att visa, är det dock ofta t o m i efterhand svårt att särskilja bestående trendmässiga förlopp från dem som är av mer övergående karaktär, t ex sådana som är orsakade av konjunktrens svängningar. Detta gäller såväl utvecklingen av produktiviteten som arbetsutbudet. Att på ett något sånär korrekt sätt skilja mellan de skeenden som är varaktiga och de som är tillfälliga är samtidigt en av de viktigaste aspekterna när det gäller diskussionen om ett lands förmåga att växa på lång sikt.

Figur 2 Skattade produktionsgap enligt tre metoder, procent av potentiell BNP

Källor: SCB och Riksbanken

Figur 3 Produktivitetstillväxt (BNP per arbetad timme) 1981-2001, procent

Källor: SCB och egna beräkningar

Låt oss studera bestämningsfaktorerna i tur och ordning. Figur 3 visar utvecklingen av arbetsproduktiviteten, mätt som BNP per arbetstimme, tillsammans med en uppskattad trend. Vi ser att produktivitetstillväxten varierar starkt men också att den visar en tendens att öka över tiden, i synnerhet under 1990-talet. Detta är en markant skillnad jämfört med 1970-talet då trenden istället var nedåtgående. Under 1980-talet planade den faktiska produktivitetstillväxten ut på en låg nivå och var ofta runt 1 procent eller därunder - med undantag för några få år. Under 1990-talet skedde däremot en snabb ökning och produktivitetstillväxten stabiliserades på en nivå över 2 procent.

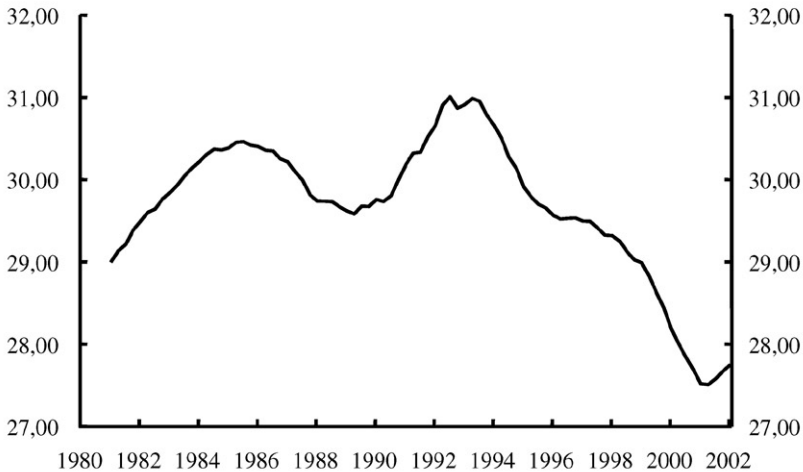
Vi vet inte exakt vad som drivit fram denna utveckling. Men låt mig ändå peka på några faktorer som kan ha spelat en roll. Den ekonomiska krisen i början av 1990-talet spelade förmodligen en inte oväsentlig roll för att lyfta produktivitetstillväxten under första halvan av 1990-talet. Under krisåren slogs lågproduktiv produktion ut och arbetslösheten ökade vilket medförde en ökning i den uppmätta arbetsproduktiviteten. Denna engångseffekt höjde nivån på produktiviteten

men innebar samtidigt att en stor andel av samhällets tillgängliga resurser inte utnyttjades.

I samband med och direkt efter krisen genomfördes också en del förändringar i den svenska ekonomin som har påverkat utvecklingen därefter. Ett nytt regelverk med utgiftstak och överskottsmål lades fast för finanspolitiken. Samtidigt inriktades penningpolitiken framgångsrikt på att säkra låg inflation. Under 1990-talet avreglerades även ett flertal marknader och öppnades för inhemsk och internationell konkurrens. Sverige blev också medlem i EU. Denna utveckling innebar en ökad internationell integration av varu- och arbetsmarknader, vilket bör ha inverkat gynnsamt på produktivitetstillväxten.

Ytterligare en förklaring är förskjutningen mellan sektorer i den svenska ekonomin. Under 1960- och 1970-talen skedde en snabb tillväxt av sysselsättningen i den offentliga sektorn medan den privata sektorn krympte. Efter krisen i början av 1990-talet gällde det omvända, figur 4. Eftersom produktivitetstillväxten i den offentliga sektorn antagligen är lägre än i den privata sektorn

Figur 4 Den offentliga sektorns andel av totalt arbetade timmar, 1981-2002, procent (glidande medelvärden)

Källa: SCB

får utvecklingen till följd att produktivitetsoökningen för hela ekonomin stiger. Effekterna förstärks av att nationalräkenskaperna än så länge utgår från beräkningskonventionen att ingen produktivitetsoökning sker inom offentlig verksamhet.

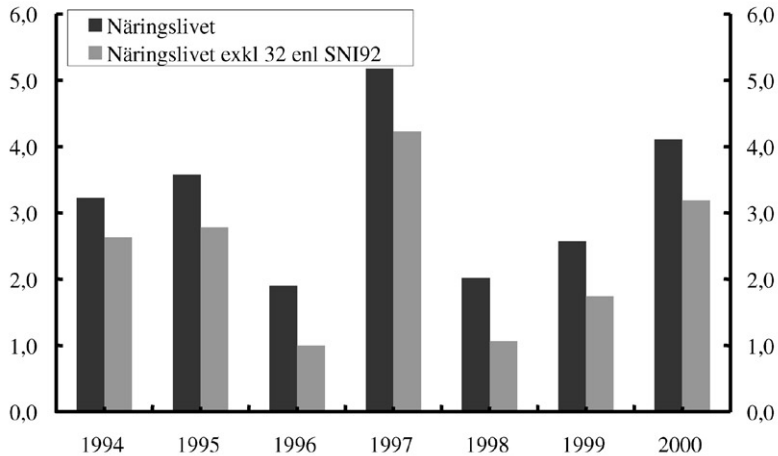
Under framförallt den andra halvan av 1990-talet skedde en snabb utveckling av informationsteknologin som bl a innebar effektiviseringar av kunskapsöverföringen mellan individer och företag samt mellan företag och företag. IT-sektorns expansion var en av hörnstenarna i den sk nya ekonomin. Vilken inverkan denna egentligen hade på produktivitetstillväxten är en fråga som diskuterats flitigt. Klart är att IT-sektorn själv, och i synnerhet telekomindustrin, stod för en betydande del av produktivitetstillväxten under slutet av 1990-talet. Utvecklingen var synnerligen ojämn mellan olika branscher där produktivitetshöjningen hos de "IT-användande" branscherna, trots stora investeringar i IT-produkter, inte alls var lika imponerande som produktivitetssuppgången hos den "IT-producerande" sektorn.

Det senare framkommer också tydligt när näringslivets produktivitetsoökning justeras

för den ökning som skett inom telekomindustrin, figur 5. När denna sektor exkluderas ökade produktiviteten under andra halvan av 1990-talet endast med 1,9 procent per år, att jämföra med 2,8 procent om sektorn inte rensas bort. Telekomsektorn har nu väsentligt minskat i betydelse och osäkerheten om dess framtida utveckling är påtaglig.

Den viktiga frågan för Riksbanken är vad allt detta innebär för utvecklingen av den långsiktiga produktivitetstillväxten framöver. Av figur 4 framgår att trendökningen inte varit lika stor under slutet på 1990-talet som under perioden fram till 1995. Man ska också ha i åtanke att metoden för att beräkna trenden har egenheten att den endast långsamt återspeglar förändringar i den verkliga underliggande trenden. Till bilden hör dessutom att de mycket höga ökningstalen för produktiviteten under senare delen av 1990-talet speglade både en relativt snabb tillväxt i den privata sektorn relativt den offentliga och en kraftig tillväxt i de IT-producerande sektorerna, framförallt telekomindustrin. Det är inte troligt att utvecklingen framöver kommer att följa samma banor. Ändå tyder mycket på att den långsiktiga produktivets-

Figur 5 Arbetsproduktivit i näringslivet och näringslivet exkl. teleprodukter, 1994-2000, procent

Källor: SCB och egna beräkningar

ökningen idag är högre än under 1970- och 1980-talen. För detta talar de ganska genomgripande förändringar som skett under 1990-talet; framförallt införandet av den nya stabiliseringspolitiska regimen och en ökad grad av öppenhet i den svenska ekonomin.

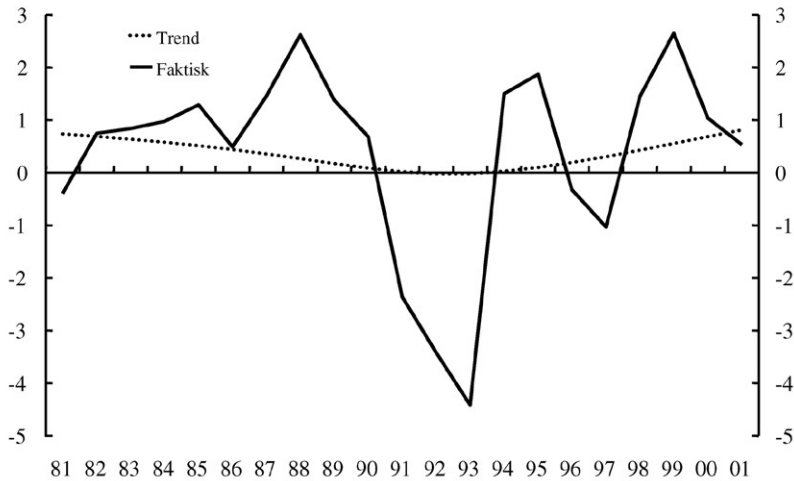
Låt oss nu övergå till att studera hur arbetsutbudet utvecklats under samma tidsperiod. Figur 6 visar den faktiska och trendmässiga utvecklingen av antalet arbetade timmar. Först kan konstateras att utvecklingen varit förhållandevis ogynnsam under stora delar av 1980- och 1990-talen. Enligt trenden kan vi egentligen skönja en ökning först under andra halvan av 1990-talet, som dock brutits under senare tid både av konjunkturens skäl och till följd av orsaker som är mer strukturella till sin karaktär. Bakom utvecklingen döljer sig flera faktorer.

Återigen är det naturligt att gå tillbaka till krisåren i början av 1990-talet. Då minskade antalet arbetade timmar påtagligt som en följd av det stora efterfrågebortfall som inträffade. Parallellt skedde strukturella förändringar. Ungdomar på väg ut i arbetslivet valde att fortsätta studera, dels pga att det inte fanns jobb, dels pga att utvecklingen på arbetsmarknaden innebar att betydligt större

krav ställdes på utbildning. Det kan också vara en förklaring till att äldre personer i arbetskraften minskade ganska mycket under samma period. Arbetskraften i åldersgruppen 60-64 år sjönk med ca 40 000 personer under 1990-talet trots att denna åldersgrupps andel av befolkningen inte förändrades nämnvärt. Till bilden hör också att antalet förtidspensionärer ökade på ett oroväckande sätt. Under senare tid har också, som vi alla vet, sjukfrånvaron stigit dramatiskt.

En annan faktor som förefaller ha haft viss betydelse är att den svenska arbetsmarknaden inte på ett tillfredsställande sätt kunnat ta tillvara den arbetskraftsreserv som finns bland personer födda utomlands. Förvärvsfrekvensen bland dessa har varit betydligt lägre än bland personer födda i Sverige. Det gäller speciellt dem som nyligen kommit till vårt land. Effektiviteten i matchningen på arbetsmarknaden förefaller dessutom vara lägre för dessa personer. För detta talar att många högskoleutbildade antingen är helt utan jobb eller har arbeten under sin kompetensnivå.

Till skillnad från vad många tror har dock den demografiska utvecklingen varit förhållandevis förmånlig ur ett arbetskrafts-

Figur 6 Tillväxt i arbetade timmar 1981-2001, procent

Källor: SCB och egna beräkningar

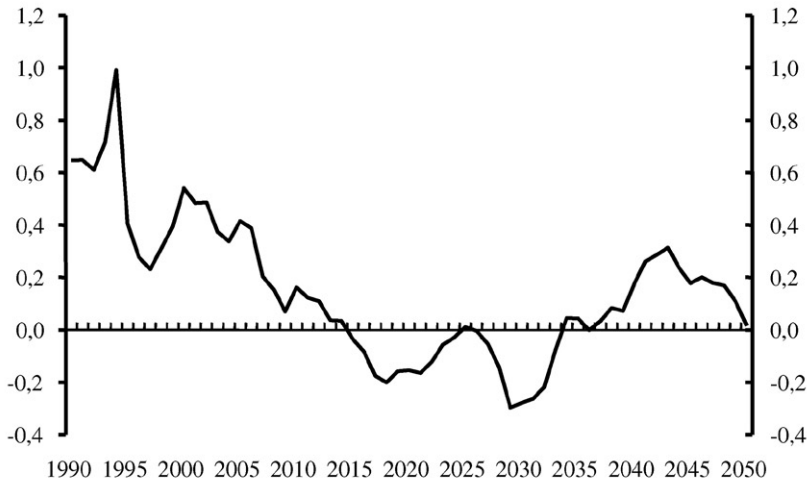
perspektiv under 1990-talet. Befolkningstillväxten i åldern 20-64 år var svag under hela 1970-talet och under de flesta åren på 1980-talet. Mot slutet av 1980-talet började dock ökningstakten tillta. Den har sedan dess varit relativt hög, med undantag för några enskilda år runt mitten av 1990-talet.

Att utvecklingen av antalet arbetade timmar under slutet av 1990-talet började ta fart berodde främst på den snabba expansion som skedde inom den privata, och delvis den offentliga, tjänstesektorn. Jag nämnde tidigare diskussionerna om den "nya ekonomins" betydelse för produktivetsökningarna under 1990-talet och som jag var inne på föll produktivitetstillväxten kraftigt under början av det nya millenniet. Detsamma gäller antalet arbetade timmar. På liknande sätt som i fallet med produktivetsutvecklingen reser detta frågan om den beräknade trendtillväxten i figur 6 överskattar den verkliga långsiktiga trendökningen. För att belysa detta behöver vi gå igenom orsakerna till utvecklingen av antalet arbetade timmar under senare år.

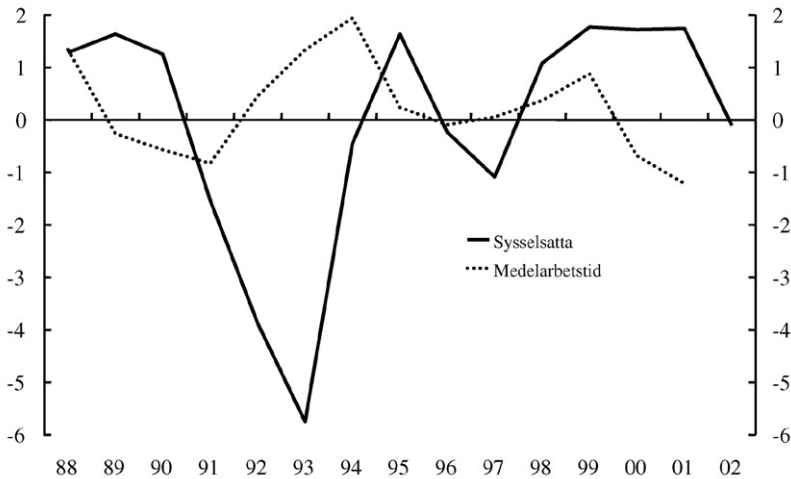
Antalet arbetade timmar bestäms dels av hur många personer som arbetar, dels av medelarbetstiden för de som arbetar. En faktor som tydligt dragit ner medelarbetstiden

under senare år är den stigande sjukfrånvaron. Hur mycket av detta som är en effekt av övergående karaktär är osäkert. Från olika studier vet vi att korttidssjukskrivningarna tenderar att öka när läget på arbetsmarknaden förbättras och arbetslösheten minskar. Men en uppdelning av sjukfrånvaron efter varaktighet visar att det framförallt är långtidssjukskrivningarna som ökat de senaste åren. I den mån utvecklingen är ett resultat av incitamentseffekter kan ökningen vara av mer strukturell karaktär, och då kommer sjukfrånvaron inte automatiskt att minska när konjunkturläget försämras. I debatten har man pekat på förändringar i olika institutionella faktorer som stöd för en sådan tolkning, t ex att reglerna för kvalificering till förtidspension skärpts och ersättningsnivån i sjukförsäkringen höjts. Av betydelse här kan också vara att andelen äldre på arbetsmarknaden ökat något under senare tid.

Är stigande sjukfrånvaro den enda förklaringen till att medelarbetstiden faller? Nej, det kan vi tydligt se när vi studerar utvecklingen korrigerad för frånvaro pga sjukdom (figur 8). Här ser vi att medelarbetstiden visat en vikande tendens även efter sådan korrigerig. Jämfört med 1994-95 har

Figur 7 Befolkningsstillväxt i åldern 20-64 år, 1969-2050, prognos fr o m 2002, procent

Källa: SCB

Figur 8 Antal sysselsatta och medelarbetstid, justerat för frånvaro pga sjukdom, procent

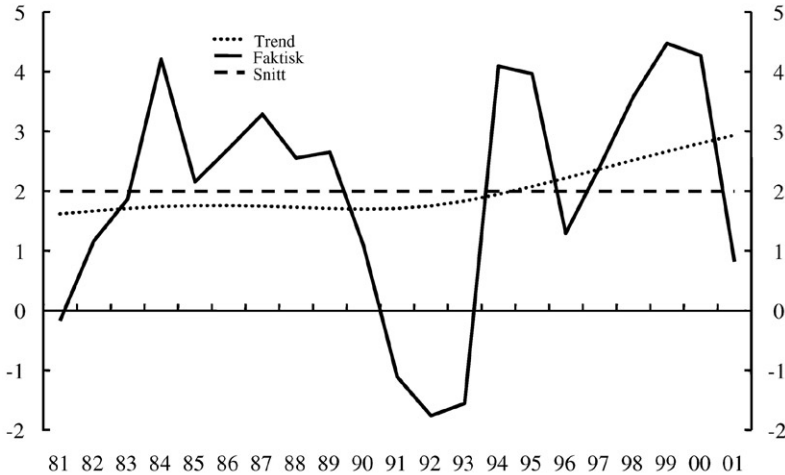
Källor: SCB och egna beräkningar

arbetstiden mätt på detta sätt gått ned med ca 3 procentenheter och den negativa tendensen är särskilt stark efter 1999. Den andra kurvan i min figur - den för antalet sysselsatta - visar dessutom att tillväxten i arbetstimarna under fjolåret bromsades av en lägre sysselsättningsökning. Den var, i sin tur, en följd

av att konjunkturförsvagningen inte längre påverkade bara industrin utan nu också drabbade tjänstesektorn.

Minskningen av arbetstiden verkar, utöver ökad sjukfrånvaro, bero framförallt på tre faktorer. Den första är en ökning av annan frånvaro än sjukdom, t ex till följd av semes-

Figur 9 BNP-tillväxt 1981-2001, procent

Källor: SCB och egna beräkningar

ter eller vård av barn. Den andra är en minskning av över- och mertid samt en minskning av den arbetstid som avtalats mellan arbetsgivare och arbetstagare. Den tredje faktorn är en förskjutning med fler personer som väljer att arbeta deltid. Den relativa betydelsen av strukturella och konjunkturella faktorer i sammanhanget är återigen svår att bedöma. Mycket talar för att variationer i övertid företrädesvis är konjunkturellt betingade. Men hur det förhåller sig med de övriga faktorerna är betydligt svårare att avgöra. Den bedömning som Riksbanken hittills gjort är att medelarbetstiden försiktigt kommer att vända upp när konjunkturen förbättras.

Sammanfattningsvis finns det anledning att hysa en betydande oro för arbetsutbudet framöver. Om det finns anledning att vara något mer optimistisk om produktivitetsutvecklingen gäller motsvarande inte för arbetsutbudet. Ett antal faktorer såsom den demografiska utvecklingen, sjukfrånvaron, och förslaget om att korta arbetstiden, talar snarast för ett fallande arbetsutbud under det kommande decenniet om inte politiken förändras.

Vad innebär då allt detta för bedömningen

av ekonomins potentiella tillväxtpotential just nu och under de närmaste åren? Om vi okritiskt utgår från den enkla modellen jag skisserade inledningsvis skulle vi kunna beräkna den potentiella tillväxten genom att helt enkelt addera trendvärdena jag visade i figurerna för tillväxten i produktiviteten och antalet arbetade timmar. Detta är gjort i figur 9. Mätt på det sättet var den potentiella tillväxten drygt 1,5 procent fram till ungefär 1992. Därefter har den stigit successivt till ca 3 procent år 2001. Men min diskussion om orsakerna till nedgången i den faktiska tillväxten under senare år visade att det finns goda skäl att tro att 3 procent är en överskattning av tillväxtpotentialen i svensk ekonomi idag. Ett sätt att dämpa inverkan på trenden av variationer under enstaka år är att skatta trenden som medelvärdet av periodens faktiska tillväxt. Det förfarandet ger en trendtillväxt på 2 procent. Tror man att sanningen ligger någonstans mittemellan den tillväxt vi hade före och efter omläggningen av vår ekonomiska politik kan man istället beräkna medelvärdet av medelvärdena under perioderna 1980-1992 och 1993 och framåt. Då får vi 2,2 procent.

Ingetdera förfarandet är förstås perfekt. Som jag nämnde inledningsvis varierar skattningsresultatet beroende på vilken metod som tillämpas och det är just ett av skälen till att Riksbanken valt att inte precisera någon på decimalen exakt siffra för den potentiella tillväxten. Vi har istället valt att arbeta med ett intervall på 2 till 2,5 procent, som vuxit fram gradvis i takt med att vi sökt förfina våra analyser och förbättra våra kunskaper. Intervallet indikerar att vi tagit intryck av de starka tillväxtutfallen under senare delen av 1990-talet, men att vi varit försiktiga med att i alltför hög grad betinga våra bedömningar på något slags "ny ekonomi".

Ytterligare ett skäl till att det är klokt att inte precisera den potentiella tillväxten mer än så är att ny information kommer in som påverkar vår bedömning. Som jag sa tidigare har nationalräkenskaperna nyligen reviderats och de nya utfallen tyder på en starkare utveckling av både BNP och produktivitet i Sverige under åren 1993-2002. Sådana revideringar visar att osäkerheten i statistiken är stor och att det är viktigt att inte överreagera på de allra färskaste siffrorna.

När vi gör bedömningar av inflationen i samband med penningpolitiska beslut blickar vi normalt två år framåt i tiden. I detta sammanhang beräknar vi den potentiella tillväxten också med hjälp av mer detaljerade underlag. Det underlaget utgörs bl a av arbetsmarknadsdata, exempelvis för att bedöma arbetskraftens utveckling med hänsyn till utvecklingen i den arbetsföra befolkningen, personer i reguljär samt arbetsmarknadspolitisk utbildning och antalet sjuka och förtidspensionerade.

Låt mig innan jag avslutar få kommentera den demografiska utvecklingen ytterligare något. En faktor som vi, liksom många andra länder, kommer att få brottas med är den ogynnsamma demografiska utveckling som kommer att äga rum om ett antal år. Den kommer att innebära att andelen äldre i befolkningen ökar påtagligt, med en avsevärd minskning av arbetskraftsdeltagandet som följd. Det kommer att ställa stora krav på bl a

de offentliga finanserna, men också dämpa arbetsutbudet och tillväxten trendmässigt.

Figur 6 visar tillväxten i de faktiska arbetstimmarna under perioden 1981-2001 tillsammans med en beräknad tillväxt under perioden 2002-2050. Den beräknade tillväxten för arbetstimmarna tar sin utgångspunkt i SCB:s prognos över den svenska befolkningen fram till 2050 och låser övriga bestämningsparametrar till 2002 års nivå. Den genomsnittliga ökningen av arbetstimmarna uppgick till ca 0,4 procent under perioden 1981-2001. Den beräknade genomsnittliga ökningen 2002-2050 stannar vid beskedliga 0,01 procent, i praktiken alltså nära nog ingen ökning alls.

Låt mig till sist sammanfatta. En hög långsiktig tillväxt är ett av de viktigaste målen för den ekonomiska politiken. Det blir lättare att nå i stort sett alla andra politiska mål om den ekonomiska tillväxten är god. Den långsiktiga tillväxten är därutöver av avgörande betydelse för penningpolitiken. Riksbanken kan inte själv påverka utvecklingen av ekonomins långsiktiga tillväxt, den styrs av andra faktorer främst av hur mycket vi arbetar och hur effektiv ekonomin är. Men den potentiella tillväxten sätter i hög grad ramarna för penningpolitiken. Vår uppgift är att hålla den faktiska produktionen så nära den potentiella som möjligt. Då kommer inflationen också att hamna nära inflationsmålet. Av detta följer också att ju högre den potentiella tillväxten är, desto snabbare kan svensk BNP växa utan att äventyra inflationsmålet.

En naturlig utgångspunkt när man försöker beräkna den potentiella tillväxten i ekonomin är den trendmässiga tillväxten i produktiviteten och arbetsutbudet. Produktivitetstillväxten har under 1990-talet uppvisat tendenser till förbättringar. Sannolikt har faktorer som den nya låginflationsregimen och en ökad öppenhet med skärpt konkurrens spelat en roll för utvecklingen. Det är dock långt ifrån säkert att de höga ökningstalen under slutet av 1990-talet håller i sig. De speglade både en snabb tillväxt i den privata sektorn relativt den offentliga och en kraftig tillväxt i IT/Telekom. Ändå är det troligt att den långsik-

tiga produktivitetsökningen är högre än den var under 1970- och 1980-talen.

Även arbetstimmar har utvecklats relativt gynnsamt sedan mitten av 1990-talet. Utvecklingen har dock i högre grad varit efterfrågebestämd, påverkad av att det fanns mycket lediga resurser i ekonomin efter krisen i början av 1990-talet. När det gäller arbetsutbudet finns det mindre anledning att vara optimistisk också därför att demografin inom några år blir oförmånlig, med allt fler avgångar ur arbetskraften relativt inflödet. Inte heller finns det tydliga tecken på att den ekonomiska politiken lagts upp så att den bidrar till ett ökat arbetskraftsutbud framöver. Drivkrafterna för arbete har snarast reducerats i socialförsäkringssystemen under senare år. Diskussioner förs nu också om att kortare arbetstider.

Riksbanken har tidigare talat om en potentiell tillväxt i ekonomin i intervallet 2-2,5 procent. Mer precist än så har vi inte ansett det möjligt att lägga fast vår uppfattning. Självfallet prövar vi också löpande vår bild i ljuset av nya data och analyser. När vi blickar två år fram i tiden finns det inte skäl att nu ändra denna vår bild; det vill jag understryka så att ingen tolkar detta som en signal om penningpolitikens inriktning den närmaste tiden. Men om nuvarande trender för arbetskraftsutbudet håller i sig är det troligt att vi på längre sikt får utgå ifrån en potentiell tillväxt som snarare är 2 än 2,5 procent.

Nils Lundgren

Herr Ordförande, det är en ganska svår uppgift att kasta sig över Heikenstens framställning, dels därför att jag inte visste så mycket om den förrän sent igår kväll, dels för att en idealisk framställning att bemöta ju helst skall präglas av okunnighet, förvirring och kontroversiella ståndpunkter. Heikenstens genomgång är dessvärre mycket kunnig, stramt logisk och i viss mening okontroversiell. Den är okontroversiell på så sätt att det här inte ställs på sin spets vad som måste göras, utan Heikensten stannar strax före det

steget i analysen och nöjer sig med att konstatera att vi har ett antal problem som vi delar med åtskilliga andra länder i Västeuropa.

Jag tänkte därför, för att ändå bidra med något kontroversiellt, bygga på ett antal fräcka generaliseringar som framför allt kompletterar det vi just hört. Det är uppenbart att eftersom Sveriges Riksbank lyckligtvis än så länge är ansvarig för stabiliseringspolitiken, så är uppgiften i grunden att styra en variabel aggregerad efterfrågan så att den ligger så nära en potentiell BNP som möjligt. Vi antar då att den potentiella BNP inte är så väldigt variabel på kort sikt utan förhållandevis stabil. Här har Lars Heikensten gått längre, med all rätt tycker jag, och funderat på frågor som egentligen är avgörande för framtiden, nämligen hur det kan tänkas se ut 10 – 20 år framåt. Det är då inte bara fråga om konsten att föra stabiliseringspolitik utan också om att klara ut vad det kommer att vara för typ av ekonomi.

När vi försöker se in i framtiden och kombinerar vad vi vet om inkomstelasticiteterna för vård, omsorg och utbildning med vad vi vet om Baumols kostnadssjuka, dvs ständigt stigande relativpriser för sådana tjänster, får vi en ganska skakande bild av hur det kan komma att gå. Det är fråga om skattefinansierade verksamheter som tar i anspråk en stor del av de totala resurserna redan nu. Och medborgarna vill ha ännu mer av just detta. Med stigande relativpriser och stigande efterfrågan på grund av växande utbildningsbehov i kunskapsamhället, växande behov av vård och omsorg för en åldrande befolkning och stigande efterfrågan på högklassig vård från en allt mera välbeställd befolkning. Om inget annat ändrar sig, står vi inför ett våldsamt stigande skattetryck som antagligen är oförenligt med fortsatt god tillväxt. Det som måste ändra sig är framför allt arbetskraftsutbudet.

När man funderar på vad som är möjligt, ligger det nära till hands att titta på andra jämförbara länder och ställa frågan: ser vi några länder som har bra lösningar på det här i de här avseendena. En utgångspunkt

(som bygger på ganska skumma data vill jag tillägga) skulle kunna vara just att se på den berömda välståndsligan som den kommit att kallas i svensk debatt, alltså OECDs data för kostnadskorrigerad BNP per capita. Man kan kanske hävda att tabellen sönderfaller i tre delar. Överst har vi en tätgrupp, med inbördes stor spridning, men som består av länder som ligger klart högre än grupp nummer två. I denna senare grupp, klungan, ligger ett antal länder så nära varandra att de snabbt byter platssiffror med varandra om de bara har litet högre eller lägre tillväxttakt än gruppens genomsnitt under ett eller ett par år. Därefter kommer en tredje grupp, kön, som ligger klart lägre, typ Spanien, Grekland och Portugal. Dessa kan kan hålla hög tillväxttakt med hjälp av sk upphinnandeeffekter och har därför inte så mycket att ge i den jämförelse jag tänker göra.

Vi kan nu ställa frågan om länderna i tätgruppen (som USA, Norge, Island och Danmark) på något sätt har hittat de vises sten, något som kan förklara att de ligger klart högre än länderna i klungan (som Sverige, Finland, Storbritannien, Tyskland, Italien och Frankrike). Har de något klyftigt som förklarar det som Lars Heikensten pekar på? Har de högre produktivitetstillväxt eller har de åtminstone haft det i det förgångna, så att de därför har tagit sig upp på de här nivåerna? Det är en svår fråga och nu kommer mina fräcka generaliseringar. Jag vill påstå att den bästa hypotesen att ställa upp för testning när det gäller att förklara den höga nivån för BNP per capita i USA och Island, för att ta ett jättestort land och ett pyttelitet land, är att så många arbetar så mycket. Förvärvsfrekvensen är mycket hög och arbetstiden är lång. Skillnaden i produktivitet mellan dessa båda länder och klungan är nog ytterst måttlig. De kan nog knappast lära oss hur man får upp produktiviteten utan snarare hur man får upp arbetskraftsutbudet. Tar man Norge, så blir lärdomen att man bör hitta olja, en slutsats som vi inte har så stor nytta av. Tar vi Luxemborg, så är det mera en adress i det här sammanhanget. Vi

kan inte åka dit för att se hur de har lyckats rationalisera sina stålverk, utan vi får nöja oss med att konstatera att deras villkor för rika människor är så goda att de har dragit till sig sådana från andra länder och fått upp genomsnittet. Tar vi Irland, finner vi ett land med en för västeuropeiska förhållanden unikt fördelaktig befolkningsstruktur. Där finns nästan inga pensionärer och det föds nu mycket få barn. Nästan alla är därmed i förvärvsarbetande ålder, mycket välutbildade och därtill engelsktalande. Därtill kommer att de irländare som tidigare hade tvingats utvandra för att hitta arbete har kommit hem när det blev bra fart på ekonomin. Irland har därför haft en ökning av arbetskraftsutbudet med bortåt 50 procent under de senaste 7-8 åren. Det är alltså svårt att lära sig av Irland också. Vi har inte en massa välutbildade svenskar som arbetar utomlands och längtar efter att få komma hem och vi har ett snabbt växande antal pensionärer.

Så där kan man hålla på. Jag misstänker att täten och klungan inte skiljer sig så mycket åt i produktivitetshänseende. Skillnaderna i BNP per capita förklaras i stor utsträckning av demografi, förvärvsfrekvens och arbetstidens längd, oljetillgångar och banksekretess. Vi finner överlag att de alla har en produktivitetstillväxt som ligger på de dryga 2 procent, som Heikensten visade för Sverige. Den faktiska tillväxten kan vara högre beroende på tillväxten i arbetskraftsutbudet. Det går upp ganska häftigt i USA, som har både en annan demografisk struktur och en betydande invandring i ett system där incitamenten att arbeta är mycket stora jämfört med i Europa. Därför har USA en årlig ökning av arbetskraftsutbudet på drygt 1 procent. Av detta kan man dra slutsatsen att USAs potentiella tillväxt ligger på över 3 procent om året, kanske rentav 3,5, men inte för att de har hittat de vises sten utan därför att det väller in arbetskraft på den amerikanska arbetsmarknaden.

I västeuropa är skillnaderna i potentiell tillväxt ganska små. Produktivitetstillväxten ligger kring 2 procent för hela klungan och

skillnaderna i arbetskraftutbudets förändringar är överlag små. Min slutsats, när vi nu talar om en översikt för att generera hypoteser för undersökningar, är att det knappast finns några länder som har hittat unika lösningar på hur man får upp produktivitetstillväxten. Däremot borde det rimligtvis finnas en del att lära om hur man får upp arbetskraftsutbudet, eftersom detta ju varierar ganska kraftigt även mellan länder med likartad befolkningsstruktur. Där kanske det finns några "de vises stenar" att hitta och vända på.

När man funderar på vad vi ändå skulle kunna göra för att få en högre produktivitetstillväxt i Sverige tycker jag man stöter på en hel del överraskningar. Det är en vanlig, om än ofta kritiserad, föreställning att det höga svenska skattetrycket måste vara ett hinder för produktivitet och tillväxt. Men i klungan, bland de rikaste länderna, finner man Danmark och Österrike, som har ett skattetryck på ungefär 50 procent att jämföra med Sveriges 53 procent. Detta kan kanske förklaras med att vårt skattesystem har en mera skadlig utformning än Danmarks och Österrikes. Det är ju skattesatserna på marginalerna snarare än det totala skattetrycket som skapar snedvridningar och produktivitetstförluster.

Man kan titta på Heritage Foundations Economic Freedom index som rankar världens länder efter hur stor ekonomisk frihet de har. Heritage Foundation är en närmast nyliberal tankesmedja, som hävdar att det är ekonomisk frihet som ger välbefinnande och som har tagit fram en mängd olika data för att beräkna ett ekonomisk frihetsindex. Detta jämförs sedan med BNP och tillväxt för respektive land. Det visar sig föreligga en hyfsad, för att inte säga stark, korrelation mellan å ena sidan ekonomisk frihet mätt på detta sätt och å andra sidan produktivitet och tillväxt. Om man då hade funnit att Sverige ligger långt ner på index för ekonomisk frihet, skulle man tänka sig att vi har hittat en hypotes att testa. Ligger vi i klungan i stället för i täten därför att vi har för litet ekonomisk frihet i Sverige?

Dessvärre visar det sig att Sverige numera ligger ganska högt på detta index för ekonomisk frihet. Ovanför oss ligger visserligen Danmark och Irland, som också har högre BNP per capita än vi. Men de flesta länder i Västeuropa, och framför allt då på kontinenten, ligger under Sverige och däribland då Österrike som har högre BNP. Dessa har mindre ekonomisk frihet än Sverige enligt denna index. Det tycks alltså inte alls självklart att vi genom ett antal nyliberala reformer skulle höja vår BNP per capita.

Institute for International Management i Lausanne gör också en välkänd ranking av olika länder. Denna kallas World Competitive Scoreboard, och ser på länderna från de utgångspunkter som internationellt verksamma företag använder för att bedöma företagsklimatet i olika länder. Även här ligger Sverige högt, kanske oväntat högt, på listan, närmare bestämt på tionde plats. Finland, Nederländerna och Danmark ligger högre än Sverige, men flertalet andra länder i Europa ligger under.

En tredje välkänd ranking produceras av World Economic Forum, den internationella näringslivsorganisation som arrangerar det så kallade Davosmötet i januari varje år. Den indexen påstås avspegla ländernas förutsättningar för långsiktig tillväxt. Jag förstår egentligen inte vad de gör, jag bara konstaterar att dessa bedömningar görs av folk som kommer från näringslivet och som för näringslivets ändamål rankar länder.

Även i denna ranking kommer Sverige numera förbluffande högt upp, på femte plats bland världens alla länder. Tyskland ligger på fjortonde plats, Frankrike på trettionde och Italien på trettionde. Beträffande de senare länderna kan man då möjligen säga att här finns det reformer att genomföra. Om de klarar att genomföra alla de politiskt kostsamma reformer som Storbritannien har gjort, kanske de får en period med högre tillväxt. För Sverige finns inte den möjligheten enligt dessa indexar, eftersom vi överlag har genomfört samma ekonomiska reformer som länderna i täten.

Om vi ser till antalet uttagna patent, visar det sig att Sverige har fler patent per miljon invånare än nästan något annat land, i varje fall europeiskt land. Sveriges FOU-utgifter ligger som bekant högt och även om detta förklaras av att vi har ett litet antal extremt FOU-intensiva storföretag, är det ändå svårt att påstå att vi skulle ligga lågt i en internationell jämförelse.

Min avsikt med denna ytterst översiktliga och ytliga genomgång är alltså att begrunda vilka hypoteser som ter sig fruktbara att testa. Min slutsats av denna genomgång, för vad den nu är värd, är att det ter sig svårt att betrakta det som en fruktbar hypotes att Sverige i den här BNP-tabellen ligger i klungan i stället för i täten därför att vi har ett uruselt ekonomiskt system och att vi når täten bara vi gör som de länderna redan har gjort. Dessa internationella jämförelser tycks inte peka i den riktningen.

När vi går över till den andra sidan, arbetskraftsutbudet, skiljer det sig emellertid mycket mellan länderna. Jag tänker då på arbetskraftsutbudet från människor i arbetsför ålder. Det är stora skillnader mellan länderna i detta avseende och det är knappast nationalkaraktärer som inkom förklarar detta utan man får ändå anta att det är de ekonomiska incitamenten som styr beteendet. Som Heikensten också konstaterade, framstår frågan om arbetskraftsutbudet som avgörande för det framtida skattetrycket. Produktivitetsökningar i största allmänhet löser ju inte problemet, medan en kraftig ökning av antalet förvärvsarbetande i marknadssektorn framstår som den enda möjligheten att åstadkomma ett rimligt skattetryck. Då är frågan vad som ligger bakom. Varför jobbar man så fruktansvärt mycket i USA till exempel? Vi tror väl allmänt att det har med incitamentsstrukturen i ekonomin att göra. Vi kan notera att den tyske förbundskanslern just nu tar stora politiska risker genom att lägga fram förslag om dramatiska förändringar i den tyska incitamentsstrukturen. De kommer naturligtvis inte att gå igenom, men det är ändå signifikativt att de avser just sådant som ar-

betslöshetsförsäkringens utformning och har till syfte att göra det mycket mer attraktivt att arbeta snarare än att vara sjukskriven, arbetslös, förtidspensionerad eller något annat.

I Sverige är läget, som Heikensten visade, alltså att av dem som är i åldern 20-64 år, så verkar det vara över en miljon som inte jobbar, även när vi räknar bort dem som studerar, har svåra arbetshandikapp o dyl. Den miljonen jobbade överlag 1989-90, men många slogs ut från arbetsmarknaden under krisen 1991-1993 och har sedan aldrig riktigt kommit tillbaka. Därtill kommer nu ökningen av långtidssjukskrivningar och förtidspensioneringar nu efter millennieskiftet. Denna miljon är egentligen det stora trumfkortet i den svenska ekonomin, detta att vi uppenbarligen har en mycket stor arbetskraftsreserv.

Om man tänker sig att större delen av denna dryga miljon personer skulle kunna fås att gå in i förvärvslivet, skulle vi låt säga få 15 procent fler arbetade timmar i landet. Även om man får anta att många av dessa människor har lägre produktivitet än genomsnittet på arbetsmarknaden, så skulle det ändå var fråga om en höjning av BNP på kanske ett tiotal procentenheter. Det är naturligtvis ett engångslyft vi då talar om, men inte i meningen att det händer på ett år. Utslaget över ett decennium skulle det innebära att vi skulle ha drygt 3 procent potentiell tillväxt tills denna arbetskraftsreserv är absorberad. Detta borde inte vara omöjligt. Irland har haft ett mycket stort inslag av sådana effekter i sin extremt snabba tillväxt under 90-talet, även om det av olika skäl var lättare att absorbera den irländska arbetskraftsreserven.

Låt mig så återvända till det som ändå är Riksbankens dagliga uppgift, nämligen att stabilisera efterfrågan i förhållande till potentiell bruttonationalprodukt. Det är klart att när man vidtar åtgärder som innebär att arbetskraftsutbudet går upp, att det blir mer lönsamt att arbeta, så är det nödvändigt att det samtidigt finns efterfrågan på arbetskraft, dvs det krävs en korrekt doserad penningpolitisk stimulans som går hand i hand

med de reformer, som genomförs för att öka arbetskraftsutbudet, så att inte dessa först leder till stigande öppen arbetslöshet. Det är uppenbarligen en ganska knepig uppgift att ett par år i förväg förutse vilka reformer som kommer att tas i riksdagen och hur snabbt de sedan kommer att påverka arbetskraftsutbudet. För att det skall vara politiskt möjligt att genomföra reformer som ökar arbetskraftsutbudet, måste det ju finnas en matchande och växande efterfrågan på arbetskraft.

Att det egentligen finns gigantiska arbetskraftsreserver och att en mobilisering av dessa är vår största och mest lovande möjlighet att höja välbefindandet och sänka skattetrycket är naturligtvis inte någon nyhet. Det är därför förbluffande att vi inte har mer diskussion med tydlig inriktning på detta. Vi har mängder med forskning om arbetsmarknadspolitikens effektivitet, vad som har fungerat och vad som inte fungerat, men just helhetsgreppet saknas. Vi måste få kanske en tre kvarts miljon personer, som idag inte arbetar, ut i förvärvslivet under de närmaste tio åren. Hur gör man då? Antagligen är det så att det är fråga om så politiskt besvärliga debatter att de inte blir av.

Låt mig avsluta med frågan om invandring av arbetskraft för att öka arbetskraftsutbudet den vägen. Där visar studierna att det är rätt svårt att ändra den demografiska strukturen i ett land med hjälp av invandring. Vad vi tänker oss är ju normalt att det fattas välutbildat folk i åldern 25-40 år, helst barnlösa singlar, och om man får in sådana i mängder så löser sig frågan. Det är ingen tvekan om att en sådan invandring skulle ha mycket stora effekter. Då skulle man få in folk som jobbar, betalar mycket i skatter och obligatoriska avgifter och kräver litet av bidrag, pensioner, vård, omsorg och utbildning. Välutbildade människor i dessa åldrar är en grupp som kan exploateras rejält av oss som redan nu är i Sverige.

Vad studierna visar är emellertid att så blir det normalt inte utan dessa invandrare har med sig (och får) barn och de tar över sina gamla föräldrar. Detta är naturligtvis

helt rimligt, man kan knappast tänka sig att ha någon annan typ av politik i ett civiliserat västerländskt samhälle. Därför är det så att med invandring så får man visserligen en förändring genom att de som kommer har en annorlunda och mer fördelaktig befolkningsstruktur än vi som redan är här, men skillnaderna är inte så enormt stora som man gärna vill tro och därför krävs det en förbluffande stor invandring för att man ska få en ordentlig påverkan på den demografiska strukturen i Sverige. Då hamnar man i stora kostnader för bostäder, skolor, infrastruktur med mera och det krävs naturligtvis att förvärvsfrekvensen för utlandsfödda kan höjas från nuvarande miserabla nivå. Det är väldigt svårt att åstadkomma den förändring som vi är ute efter med hjälp av invandring om den inte blir mycket stor och skälet är att exploateringsgraden av dem som kommer inte kan göras så hög som man först tänker sig.

Däremot är det klart att BNP som sådan växer kraftigt, men det är då mera frågan om att produktion på svenskt territorium ökar genom att vi blir fler människor på svenskt territorium. Detta löser inte på det eleganta sätt som många tycks tro de problem som vi startade med nämligen att vi med ett högre arbetskraftsutbud får lättare att finansiera framtidens ständigt växande offentliga utgifter. Även om invandring kan vara en del av lösningen, kommer man tillbaka till huvudslutsatsen att vi måste klara av att öka arbetskraftsutbudet från de som redan nu finns i Sverige höjs rejält. Klarar vi inte det, kommer framtiden att bli mycket besvärlig för den svenska välfärdsstaten.

Lars Heikensten

Okontroversiellt, sa Nils Lundgren, och knastertorrt sa en klok medarbetare till mig när han läste det här talet. Det var också min tanke. Ett försvar för den valda uppläggningsen är att kontroverser har jag nog av i alla fall, men det var faktiskt inte det som var huvudskälet denna gång, utan det var att jag tycker att det i diskussionen om tillväxtfrå-

gorna har saknats en överblick baserad på ett brett empiriskt material. När jag arbetade med detta upptäckte jag en sak som jag gärna vill betona lite mer; det finns en hyfsad empirisk grund för att tro att produktivitet-utvecklingen i Sverige kan bli lite bättre än under 1970- och 80-talen. Det är möjligt att det är en sak som vi skulle kunna ventilera i det här sammanhanget och som andra kan ha synpunkter på. Vi förefaller också i detta avseende göra lite bättre ifrån oss än många andra europeiska länder, eller har gjort under de här åren, och frågan är om vi kommer att fortsätta med det. Samtidigt kan man säga att när det gäller arbetskraftsutbudet så framstår problemen snarast som värre än vad jag hade föreställt mig. Till bilden hör också att det är arbetskraftsutbudet, inte produktiviteten, som är avgörande för den offentliga finansieringen.

När det gäller de offentliga finansernas utveckling under 1990-talet har jag blivit positivt överraskad. Problemen har inte aktualiserats med den kraft som jag föreställde mig när jag arbetade med långtidsutredningen i slutet av 1980-talet. Det finns flera skäl till detta. Ett skäl är att man vidtog ett antal åtgärder i transfereringssystemen efter krisen, varav en del nu tagits tillbaka. Ett annat skäl är att den offentliga konsumtionen hölls tillbaka under nästan hela 1990-talet. Det gör att Baumols sjuka, som Nils nämnde, fick ett mindre genomslag. Ytterligare en sak var att offentliganställdas löner relativt privatanställdas under ett antal år har hållits tillbaka. Ännu en faktor i sammanhanget är att den demografiska utvecklingen faktiskt var förmånlig under 1990-talet. Det är sannolikt att många av dessa faktorer inte kommer att utvecklas lika positivt de närmaste decennierna. Det understryker allvaret i frågan om arbetskraftsutbudet.

Hubert Fromlet

Det här var intressanta kommentarer men jag har en synpunkt, framför allt när det gäller Nils kompletteringar och inlägg, men

kanske även avseende Heikensten. Vi kan naturligtvis diskutera väldigt mycket om arbetskraftsutbud och produktivitet och det är viktiga kommentarer alltihopa, men jag kommer ihåg vad jag upplevde i går när jag besökt tre orter i Småland nämligen Gislaved, Anderstorp och Gnosjö. Talar man med företagen där så finns det fortfarande en hel del kvar av den förbättrade framtidstro som växte fram i slutet på 1990-talet, men samtidigt finns också en hel del tveksamheter inför framtiden. Jag anser att man också måste ha ett synsätt som koncentrerar sig, inte bara på utbud och efterfrågan rent tekniskt, utan även på att ge människor och företag erforderliga incitament. Jag tror också att det är viktigt att fråga sig hur man kan förmå företagen att anställa fler människor, för det är nämligen nästa steg i det hela. Det krävs också en vilja, en möjlighet för företagen att anställa fler människor, att alla dessa 100 000-tals människor kommer in och får ett arbete. Det är inte enbart att väcka utbudet på jobb igen, utan även efterfrågan på nytt folk måste stiga från företagets sida. Det är en aspekt som ofta förbises och där har vi fortfarande många sidor som gör att man inte kommer till skott riktigt bra och det är också en väldigt viktig syn att förbättra den potentiella tillväxten på lite längre sikt, t ex genom bättre villkor för småföretagen.

Mats Kinnwall

Nils Lundgren radar upp några faktorer som man inte kan hitta bevis för att de är kopplade till tillväxten, men det finns en faktor till och det är inflationen. Det finns inga som helst empiriska belägg för att inflation och tillväxt hänger ihop. Det var Heikensten egentligen redan inne på, att det finns väldigt små möjligheter för Riksbanken att påverka tillväxtpotentialen. Vi såg ju också att lyftet i produktivitetstillväxten var i IT- och Telekomsektorn. Jag tror inte ens Riksbanken vill hävda att det var inflationspolitiken som skapade den bubblan. I så fall kan man lika gärna säga att inflationsmålpolitiken skapat

destabilisering och överinvesteringar i den sektorn. Jag tror att det mer handlar om att Sverige "vuxit ikapp sig självt" efter den djupa krisen i början av 1990-talet.

Sedan har jag ett förslag om att man kanske borde ändra på fokus i produktivitsdebatten. Som Nils var inne på har jämförbara länder haft väldigt likartad produktivitetstillväxt, i synnerhet i de konkurrensutsatta sektorerna och det ska de ju ha också, därför att där finns det ingen anledning att förvänta sig stora skillnader. Däremot tror jag man ska rikta fokus mot de icke-konkurrensutsatta sektorerna: Konkurrentutsatt offentlig sektor, minska utrymmet för monopol inom byggmaterialbranschen, transportbranschen osv. Där tror jag man kan göra något som kan ge ett engångslyft för produktiviteten.

Ulf Jakobsson

Det blir ju en något splittrad bild av inläggen. Å ena sidan ser vi en bild av mycket allvarliga problem när det gäller det framtida arbetsutbudet. Å andra sidan skulle man av Nils inlägg kunna dra slutsatsen att det är bra som det är. Vi hittar ju inget annat ställe där det är påtagligt bättre. Skälen till att det går att måla upp en sådan bild är, som jag ser det att Sverige delar de problem Lars pekade på, med de flesta andra europeiska länder. Det betyder att det blir svårt att finna lösningar på de svenska problemen hos de andra europeiska länderna. Skulle slutsatsen därmed vara att Sverige, och en rad övriga europeiska länder måste anpassa sig i riktning mot den amerikanska ekonomin. Det pågår ju en stor debatt kring den frågan. Det ideologiska motståndet mot en sådan utveckling är ju mycket stort i Europa. Jag är dock övertygad om att någon form av europeiskt nytänkande måste till. Jag tror nämligen att de problem Lars pekade på är utomordentligt allvarliga. Som Nils påvisade ligger inte de europeiska problemen så mycket i produktivitetstillväxten utan i arbetskraftsutbudet. Det är där de stora skillnaderna med USA finns.

Ett avgörande skäl till de stora skillnader-

na är utformningen av finansieringssystemen och transfereringssystemen i den offentliga sektorn. Ett viktigt inslag i en europeisk lösning måste vara att hitta andra finansieringar för en del av de verksamheter som idag finansieras med skatter. De europeiska lösningarna på detta område skapar ofta starka incitament för medborgarna att ställa sig vid sidan av arbetslivet.

Nils framhöll att USA inte var så mycket bättre än Europa, därför att produktiviteten varit ungefär densamma på båda sidor Atlanten. Skillnaden i BNP-tillväxt berodde som han såg det i huvudsak på att USA hade haft en ökning av arbetskraften som drivits upp av en kraftig invandring. Som jag ser det tyder detta på en mycket stor skillnad i ekonomins funktion. I USA har man kunnat absorbera en kraftig befolkningsökning som i stor utsträckning kommer från invandring. I Europa kämpar man å andra sidan med näbbar och klor för att hålla invandrarna utanför gränserna. De som ändå kommer in lyckas man mycket dåligt med att absorbera i arbetskraften. Detta tyder på att det finns ett systemfel i Europa och att vi inte lär hitta "de vises sten" genom att söka i andra europeiska länder. Det finns uppenbarligen lösningar på andra sidan Atlanten. Det är nog riktigt att dessa lösningar inte passar oss. Vad som krävs är då att man på allvar börjar söka efter andra lösningar. För närvarande tacklar man i huvudsak frågorna genom att sticka huvudet i sanden.

Danne Nordling

Jag har tre frågor: en om penningpolitiken, en om Baumols sjuka och en om arbetsdeltagande. När det gäller penningpolitiken så skulle jag gärna vilja att Heikensten preciserade sig: finns det någon typ av offensiv penningpolitik som skulle kunna öka investeringskvoten i Sverige så att vi på den vägen skulle kunna få upp produktiviteten för de som arbetar i varuproduktionen? Det är ju ett säkert sätt att öka den potentiella BNP-utvecklingen i framtiden.

När det gäller Baumols sjuka så såg vi för bara några veckor sedan ett oroande exempel när Kommunförbundet presenterade en långsiktsskalkyl som hotade med 70 procents kommunalskatt i mitten på seklet eller något sådant. Denna kalkyl påstods vara gjord med hänvisning till Baumols sjuka. Jag skulle gärna vilja att Nils Lundgren preciserade vad han avsåg när han väldigt kort var inne på Baumols sjuka. Är det i den här meningen han hänvisar till Baumols teori?

Jag skulle i så fall vilja hävda att det egentligen inte i den tillämpningen finns några tvingande ekonomiska skäl att höja skatterna till 70 kronor per hundralapp. Utan vad det är fråga om är i själva verket en förutsägelse om något sorts social-psykologiskt fenomen som går ut på att när BNP stiger så vill vi också gärna öka på den offentliga sektorn. Men om vi ska bibehålla dagens offentliga sektor så finns det inga tvingande ekonomiska skäl att höja skatterna. Därmed skulle vi kunna fortsätta att ha dagens produktion i den offentliga sektorn utan skatthöjningar.

Den tredje frågan är egentligen bara ett konstaterande. Jag har tittat på det här med arbetsdeltagandet och jag blev själv mycket förvånad över hur försörjningsbördan för gruppen 20-64 år kommer att utveckla sig de närmaste decennierna. De förvärsaktiva försörjer i dag 0,7 personer ytterligare i form av äldre och ungdomar. År 2020 kommer den kvoten stiga till 0,8, det är alltså de här demografiska effekterna på medellång sikt som man ibland framför som väldigt allvarliga i debatten. Men det var i själva verket inte särskilt mycket. Däremot blir situationen värre när man tittar på ett annat mått: om vi drar bort alla de som inte arbetar, då visar sig att de där 0,7 i dag blir 1,7. De som arbetar idag försörjer alltså inte bara 0,7 utan 1,7 personer ytterligare, så här finns väldigt mycket att göra.

Som Lundgren påpekade så kan vi ju tänka oss att vi får ut 700 000 personer på arbetsmarknaden inom en tioårsperiod, det bör höja BNP med drygt 10 procentenheter i

alla fall när den processen är genomförd. Då är frågan: hur bär vi oss åt för att gå tillbaka till läget som vi hade för 20-30 år sedan då mycket fler arbetade? Det är ju den problematiken som vi ser idag när man försöker med åtgärder mot sjukskrivningarna, mot förtidspensioneringarna, vi har även alldeles för många som ägnar sig åt någon typ av utbildning, vi har socialbidragen, arbetslösheten och de arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Allt det måste vi göra något åt.

Nils Lundgren

Jag har ingen invändning emot Fromlet och Kinnwall. Jag tror att det finns saker att göra för att förbättra den ekonomiska miljön för små och nystartade företag och kanske finns det en del mer att göra i Sverige än i andra europeiska länder. Även om vi är rätt lika dessa i övrigt, skulle vi nog kunna få en del gynnsamma effekter på produktiviteten och investeringskvoten.

Jag skapade tydligen intrycket att jag tyckte att allt var bra, men det var ju inte alls min mening. Min poäng var den att det verkar inte vara så lätt att gå utomlands och titta hur man bär sig åt för att få upp just produktionen per arbetad timme. På den punkten är de utvecklade länderna, naturligt nog, ganska lika varandra. Skillnaden är att i somliga länder jobbar de som är i arbetsför ålder mycket, i andra jobbar de litet. Och problemet är knappast att folk är mera sjuka eller är födda utomlands utan att våra incitamentsstrukturer och regelsystem leder till låg förvärsfrekvens och korta arbetstider. Det är det som gör problemen så besvärliga, eftersom det är sådana reformer vi har svårt för. Om lösningen i stället var att satsa mer på grundforskning och teknisk utbildning, då skulle alla säga jättebra och reformerna skulle komma bums. Men tyvärr är det inte där problemen ligger, utan det ser ut som om det måste ske grundläggande förändringar i välfärdsstatens struktur för att folk ska jobba mer i Sverige. Där är jag rätt pessimistisk om möjligheten till snabba framgångar. Det var

det som var min poäng, jag tror inte vi var oense på den punkten.

Så till Nordlings fråga om hur man får upp investeringarna. När det gäller småföretagen tror jag att det finns tydligt utrymme för förbättringar som skulle kunna bidra till att förbättra läget för hela ekonomin. Det verkar, som Per-Martin Meyerson framhåller, som om entreprenörsklimatet har större brister i Sverige än i åtskilliga andra länder. Jag sa tidigare att Danmark ligger väsentligt högre i inkomstnivå än Sverige, trots att Danmark liksom Sverige är ett av de verkliga högskatteländerna. Hur förklarar vi detta? Min gissning är att det bland annat är entreprenörsklimatet som är bättre i Danmark än i Sverige.

Och kostnadssjukan? I Sverige har vi, liksom de flesta andra länder, valt att lägga vård, omsorg och utbildning med mera i den offentliga sektorn och skattefinansiera den. Efterfrågan på dylikt stiger i framtiden på grund av både hög inkomstelasticitet för sådana tjänster och demografiska faktorer. Även om de höga kostnaderna för terminalvården sista året skjuts fram genom stigande förväntad livslängd, så förlängs ständigt den period då vi befinner oss i ”reparationsåldern” och ökar kraven på sjukvård. Ambitionen att vara i topptрим ännu när man är 60 och 70 år gammal stiger. I USA, där sjukvården i stor utsträckning är marknadsstyrd, är sjukvårdssektorn dubbelt så stor som i Sverige mätt i procent av BNP.

Om vi då inte ändrar systemet utan står kvar vid att den offentliga sektorn skall skattefinansieras, dömer vi oss redan av dessa skäl till ständigt stigande skattetryck. Och eftersom dessutom produktiviteten stiger långsammare i vård, omsorg och utbildning än i andra delar av ekonomin, går dessutom relativpriset på dessa tjänster upp. Kombinationen av de två är att vi därmed går mot en ännu snabbare växande skattekvot.

I princip går den utvecklingen naturligtvis att undvika – man kan reformera systemen så att vi får stora tillskott av privata pengar, som Ulf var inne på. Ja visst, jag bara säger att det system vi har nu vandrar mot en situa-

tion som är omöjlig. Då blir frågan: ska vi inte få de här tjänsterna som vi vill ha eller ska de finansieras på andra vägar? Det var det jag ville efterlysa och det är det som debatten måste gälla. Man kan inte tänka sig att bara säga att, ja då får det bli 60 procentiga kommunalskatter i tillägg till alla andra skatter som vi redan har. Det vet vi att det inte går och det är ingen tröst om andra länder i Europa gör likadant. Systemet är på väg mot haveri.

Och slutligen: försörjningsbördan! Ja, det är sant att antalet som är i arbetsför ålder och borde jobba kommer att stå i en ganska rimlig relation till dem som inte kan jobba även i framtiden. Men eftersom de förra inte jobbar i den omfattning som de ”borde”, blir det ändå problem och det var just det jag ville belysa. Det är minst trekvarts miljon människor i arbetsför ålder som inte arbetar. Detta är ett systemfel och det systemet måste vi uppenbarligen ändra på.

Lars Heikensten

Danne Nordling frågade om ”offensiv penningpolitik”. Det låter så positivt laddat att man gärna skulle vilja säga att det är det vi alltid bedriver, men i den meningen som du var inne på så tror jag väl att mitt svar i huvudsak är nej. Vad vi kan göra är att se till att inflationen är på målet och det tror jag lägger den bästa grunden till en god tillväxt. Jag tror till skillnad från Mats Kinnwall – jag har också gått igenom den där empiriska litteraturen – att en någorlunda låg och stabil inflation ger en bättre tillväxt i det långa loppet. Detta är dock svårt att fånga i studier där jämförelser görs mellan olika länder eftersom det är så mycket annat som påverkar utvecklingen.

Vi har gjort klart i ett förtydligande från 1999, att om det är så att vi bedömer att det är förentat med stora förluster i den reala ekonomin att upprätthålla inflationsmålet, att till exempel snabbt gå tillbaka till målet på 2 procent när inflationen gått upp, så kommer vi att kunna göra avvikelser och vi kommer

i så fall att kommunicera detta. Ju mer trovärdig en regim är desto större möjligheter finns att göra denna typ av avvikelser om man bedömer att det finns behov av det. I den meningen kan man säga att Riksbanken bedriver en penningpolitik i stil med det Nordling verkade vara ute efter.

För att konkretisera detta kan jag säga att om ni jämför till exempel det Riksbanksprotokoll, som jag tror publicerades i går, med motsvarande protokoll från våren 2001, då vi precis som nu hade haft en plötslig och snabb inflationsuppgång, tror jag att er bedömning blir att vi då föreföll vara betydligt oroligare än vad vi är idag. Det tror jag hänger ihop med att vi nu ser tydligare att inflationsuppgången är koncentrerad till ett par varugrupper och att den underliggande inflationen är sjunkande medan vi vid det tidigare tillfället var osäkra på om det också fanns ett inslag av något som var mer permanent. Vi tror dessutom att omvärlden tydligare ser detta och förstår vårt beteende bättre än tidigare. Det senare åskådliggör det här med trovärdigheten och handlingsutrymmet.

Låt mig också återkomma till det här med Baumols sjuka. Nils talade om att det är en omöjlig ekvation, jag minns inte exakt hur han formulerade det. I någon mening var det detta jag tyckte mig se när jag jobbade med långtidsutredningen 1990. Det jag var inne på tidigare var att det av olika skäl inte blev riktigt som vi hade föreställt oss. Det fanns ett antal faktorer som bidrog till att lösa upp det dilemma som vi då tyckte oss se. Problemet ställdes inte på sin spets av ett antal olika skäl. Det är klart att det kan vara intressant att fundera över hur det dilemma som vi nu ser framför oss kan komma att lösas. För på något sätt kommer det ju att lösas och en del lösningar är mycket värre än andra. Just detta är viktigt att på ett effektivt sätt åskådliggöra i den politiska debatten. Vi vet ju alla att det inte råder brist på förslag på det här området; vad det handlar om är att göra det nödvändiga möjligt på något sätt. Då handlar det om att på ett realistiskt sätt beskriva vad som händer om man inte vidtar några åtgärder nu.

Nils Lundgren

Låt mig påminna Lars om vad du också sa när du fann att det inte gick så illa under 1990-talet som vi hade fruktat. Tack vare den djupa krisen vidtogs åtgärder, kraftfulla åtgärder. Mycket av det tas nu tillbaka. En lösning blev t ex att offentliganställdas löner hölls tillbaka. Nu är Nemesis ikapp oss på den punkten och lönebildningen kan därför gå mot svåra problem. Man gör, såvitt jag kan se, inte något för att undvika en ny kris. Jag skulle helst vilja att jag hade fel, men jag ser det som att det ändå är inbakat i systemet att den här utvecklingen, som ser rätt hyfsad ut i de avseenden du talar om, är ohållbar på sikt. Något måste hända och dessvärre är det så att åtgärder vidtas först när man känner krisen in på bara kroppen. Det räcker inte bara att höra ekonomer tala om problemen. Ekonomer har ofta fel i sina varningar också, så man förstår att folk är tveksamma om huruvida skräckvisionerna verkligen är rimliga. Ska man slakta heliga kor bara för att ekonomer påstår att det kommer att gå illa annars? Men det är kostsamt att gå fram på det sättet, att vidta åtgärder först när krisen är ett faktum.

Ulf Jakobsson

Lars Heikensten tog upp frågan om hur det var då och hur det gick sedan och varför fick vi aldrig det kraftiga genomslag från Baumols sjuka som man kunde förutse redan under 1980-talet. Jag erinrar mig i detta sammanhang att det i början av 1980-talet fanns en mycket omfattande debatt som liknade den vi för här. Den handlade om Baumols sjuka och om finansieringen av den offentliga sektorn. Då diskuterades systemförändringar och privatiseringar. Den debatten avslutades i och med att Kjell-Olof Feldt slog fast att problemen skulle angripas med osthyvel och inte med tårtspade. Vad han menade var att vi skulle sikta till mindre förändringar inom ramen för nuvarande system.

Jag var med och diskuterade dessa frågor i SNS konjunkturråd, där vi ställde frågan vad

händer när vi har Baumols sjuka i den offentliga sektorn samtidigt som vi når gränserna för vad skattesystemet kan dra in. Vårt svar var att det resultat vi kan förvänta oss är en kvalitetskris i den offentliga sektorn. Jag vill hävda att vi här, för en gångs skull säger någon, gjorde en riktig prognos. Det är precis vad vi har fått och fortsätter man på samma väg som hittills så kommer denna kris att fördjupas. Skatterna höjs nu och de kommer att fortsätta att höjas, men dessa höjningar kommer inte att kunna hålla jämna steg med de tilltagande kraven på den offentliga sektorn. Något läge för systemförändringar förefaller det knappast vara idag. Därför kommer den krypande kvalitetskrisen att fortsätta. I värsta fall kommer det att krävas att krisen slår ut i full blom innan nya lösningar på allvar börjar diskuteras.

Sten Johansson

Finansmarknadernas roll i tillväxtprocessen skulle jag vilja höra lite om. Hur tycker ni i panelen att kapitalförvaltningen har fungerat, har den någon roll i tillväxten? Finansmarknaden har ju vuxit fram från nästan ingenting till en oerhörd omslutning. Allokteras kapitalet mera effektivt nu än tidigare? Hur sköter sig kapitalisterna med andra ord?

Nils Lundgren

Jag har skrivit en rapport om finanssektorns samhällsekonomiska roll som inte så lätt låter sig sammanfattas här. Det är dock klart att man måste ha en finanssektor. Den är tillsammans med energisektorn och transportsektorn en helt oundgänglig del av varje samhälls ekonomi. Men om den sedan fungerar bra, det är sådant som nu är uppe till diskussion. Det finns t ex åtskilliga problem som sammanfattas under begreppet "corporate governance". Hur säkerställer man att företagen styrs på ett sådant sätt att nuvärdet av varje företag maximeras till aktieägarnas belåtenhet i stället för att plundras av anställda chefer eller investmentbanker? Det finns uppenbarligen betydande brister.

Den slutsatsen kan uttryckas som att det är finanssektorn det är fel på, i alla fall i den meningen att "corporatet governance" är ett stort problem.

Man kan också se det som att socialismen håller på att införas i ett kapitalistiskt system. Ju mer vi får av stora fonder, anonyma kapitalförvaltare som förvaltar "other peoples money", så att det finns allt mindre av kontrollerande ägare, desto mera problematiskt blir det. Och hur går det då? Det är ju fråga om grundläggande systemproblem och här har man skäl att vara orolig, det tycker jag absolut.

Sedan har vi det forskningsområde som nu växer fram och som kallas finansiell psykologi med frågan om flockbeteenden och liknande. Detta har inte direkt med "corporate governance" att göra. Det tycks ju vara så att när alla säger att aktierna kommer att gå upp får vi ett beteende som leder till en börsbubbla, trots att en välfungerande finanssektor inte skulle medge en sådan utveckling. Det kommer nu allt fler analyser av dessa fenomen inom denna nya underdisciplin finansiell psykologi. Det kan ju emellertid också vara så att vi har att göra med ett problem inom "corporate governance"? Är det möjligt så att de som är anställda förvaltare finner att deras karriär bestäms av hur de lyckas det här kvartalet och nästa och de jämförs med hur andra har lyckats, inte med hur det skulle ha kunnat gå.

Jag tycker detta är ett stort och viktigt område för forskning, politisk debatt och sannolikt lagstiftning, men det är ändå inte så att vi har någon klar uppfattning om vad man bör göra nu. Finanssektorn är oundgänglig, men uppenbarligen inte välfungerande.

Lars Heikensten

Ett par kommentarer. Först vill jag säga att den rapport Nils nämnde är utomordentlig, det är väldigt bra pedagogik i den om finansmarknadens roll. I övrigt har jag tre reflektioner.

För det första. Produktivitetsutvecklingen

i den finansiella sektorn mäts på ett konstigt sätt. Vare sig det går bra eller dåligt på den finansiella marknaden så förefaller sektorns produktivitetsutveckling vara låg. Det är knappast rimligt. Säkert finns det en del metodarbete att göra på det området.

För det andra. För några år sedan var den förhärskande uppfattningen att en huvudorsak till att Förenta Staterna hade en så mycket bättre ekonomisk utveckling än vad vi hade t ex i Europa var just att de hade väl fungerande integrerade finansmarknader. Numera, i ljuset av de senaste årens utveckling med en sprucken bubbla och diverse skandaler, talar vi inte så mycket om detta. Huruvida den ursprungliga tesen var rätt eller inte vet jag inte. Inte heller vet jag hur det ser ut på forskningsfronten om det där.

Min tredje reflektion är mer allmän. Vi har nu i ett par decennier varit inne i en fas med en kraftig avreglering av de finansiella marknaderna i enskilda länder, men också globalt. Det här har rest många nya frågor runt de bord i EU, IMF, BIS osv där jag sitter. Egentligen kom det väl igång med full kraft efter Asienkrisen 1998, men det har spänts på av utvecklingen i t ex Argentina. Frågan är vad man från offentligt håll kan göra för att få till stånd ett stabilare globalt finansiellt system. En del av detta arbete har kommit ganska långt, till exempel med vad som i IMF-terminologi brukar kallas "standards and codes". Grundtanken här är att systemen ska bli öppnare och tydligare. En annan utväxt av den här diskussionen är arbetet med ett internationellt konkursförfarande som fått extra kraft efter utvecklingen i Argentina. Vi har haft ett system som i någon mening gjort det för billigt för länder som Argentina att låna pengar. En orsak till detta är att man har kunnat räkna med att andra betalar räkningarna om det inte skulle fungera. Ytterligare en diskussion som förs gäller de så kallade Baselreglerna, där nu ett helt nytt regelverk kring risker i bankerna håller på att växa fram. Så det görs mycket för att säkra stabiliteten på den globala finansiella marknaden. Om det sedan räcker

för att undvika framtida kriser, det är en annan sak.

Björn Kinberg

Ni talar i huvudsak om den svenska politiken, men det här är ju en generell EU-fråga. Jag kommer just från ett seminarium om hur man på EU-nivå tacklar de här problemen. Det är ju som bekant så att man år 2000 i Lissabon beslutade att EU på 10 år skulle bli världens främsta kunskapsbaserade ekonomi. Seminariet handlade om hur långt man hade kommit och om själva processen, som kallas Open Method of Co-ordination. Man anser sig vara på mycket god väg, förstod vi. Och i och med att EU har beslutat om detta så skulle väl problemen också för vår del vara lösta år 2010?

Nils Lundgren

Jag hade med detta i mina anteckningar men förbigick det därför det har kommit ett nytt "Lisbon scorecard". Detta är en studie där en ekonom har fått gå igenom hur snabbt EU-länderna genomför allt det här som måste göras oerhört snabbt för att nå det uppställda målet. Lissabondeklarationen ger ju en obehaglig reminiscens av när Chrustjev i början av 60-talet meddelade att Sovjetunionen skulle gå ikapp USA på 10 år ekonomiskt och det vet vi ju hur det gick. När man lägger fram sådana mål finns det skäl att vara skeptisk. I det Lisbon scorecard, som kom för bara två veckor sedan, går man igenom vilka länder som har gjort vad. Det finns här ett antal områden som ska gås igenom och man utnämner länder till "heroes" eller "villains", alltså hjältar eller skurkar. Det är ingen rolig läsning för den som hade tänkt att det här skulle fungera. Bästa land är Sverige som har sju hjältenoteringar och ingen skurknotering. Klart sämst är Frankrike som låg i andra änden. Finland ligger näst bäst till mätt på detta sätt och säts högst av utredaren i den sammanvägda bedömningen. Detta scorecard, som kommer varje år, ger verkligen inte bilden av att EU-länderna är

på god väg att vidta åtgärder i Europa så att man går ikapp USA i de avseendena. Om man tror detta, skulle man ju också tro att Sverige kommer att passera USA utan svårighet inom sju år!

Göran Johansson Grahn

Nils nämnde att det är de 750 000 personerna som idag står utanför arbetskraften som är den stora gåtan, och det kan jag hålla med om. Han nämnde också arbetskraftsvandringen och säger att han tror inte riktigt på den nu för att det skulle krävas så enormt mycket folk och det drar med sig så mycket i övrigt. Men vi lyckades ju på 1950- och 1960-talet och frågan är vad är den stora skillnaden? Varför skulle det inte gå igen?

Nils Lundgren

Man drivs alltid att gå utanför sin kompetens i sådana här debatter, men jag ägnade mig faktiskt åt den här frågan 1970-71. Det var då vi hade de riktigt stora invandringsåren, de sista åren på 1960-talet: 1967, 1968, 1969 och möjligtvis 1970. Det var då vi hade rekryteringskontor utomlands och svenska företag värvade framför allt jugoslaver och finländare och man kan säga att det gick väldigt bra. Då hämtade man 20-30-åriga män. De kom hit för att jobba och skulle sedan åka hem. De behövde inte lära sig språket, de fick en lagbas som talade deras eget språk, de utbildades i att svetsa ihop tankbåtar, det tog ungefär en vecka. De fick en nyckel i längan till ungarlsbostaden och sedan spelade de kort på kvällarna och så småningom kom de ut och dansade på Folkets park. En del blev kvar och andra inte.

Det är helt annorlunda nu, eftersom sådana jobb knappt finns längre. Det är nu ett helt annat arbetsliv där man arbetar i lag och där jobben ligger i tjänstesektorn. Jag skulle vara mycket glad om det ginge, så har jag fel blir jag mycket glad. Det jag säger nu bygger ju inte på egna studier utan är läsfrukter. De som forskar i det här, det finns andra i lokalen som kan det här bättre, använder sådana

begrepp som Sverigespecifik kunskap som är mycket mer viktigt nu. Vi ojar oss över att någon som är framstående ingenjör inte får jobb som ingenjör, men det visar det sig att han inte kan klara ett jobb, trots att hans rent tekniska kunskaper är utomordentliga. Han kan inte ringa till byggnadsnämnden på kommunen och prata med Bertil Karlsson där om tolkningen av en bestämmelse eller om tidtabellen för ändringar i stadsplanen. Det ställs helt enkelt andra krav nu. Det är den bild man får av de forskningsöversikter som jag tagit del av.

Lars Kalderen

Bara en komplettering till Heikensten. Det finns en intressant finansmarknad nu i euro, som är stor och växande och som har uppmärksammats för lite i Sverige. Det är ett uppslag till Riksbanken att titta närmare på detta och det kan också vara ett inslag i den debatt om EMU som vi i en och en halv timme har undvikit att ha vid det här tillfället, trots att det skulle röra sig om penningpolitiken. Jag ser fram emot att få tillfälle att diskutera detta i annat sammanhang.

Lars Heikensten

När det gäller EU-processerna så tycker jag att man som Runeberg kan säga att mycket tål de att skrattas åt men mera hedras ändå. Många av formuleringarna i dokument som de från Lissabon är utomordentligt fluffiga, det håller jag med om, och jag har ägnat en betydande del av mitt engagemang i Bryssel under de senaste sju åren åt att kämpa mot sådana. Men när det gäller själva anslaget, att försöka ha processer där jämförelser mellan länder tvingas fram, är jag positiv. Det handlar om allmän opinionsbildning. Via processerna skrivs en del i tidningarna, frågorna som ofta annars kommer i skymundan hamnar på medias dagordning. Det är en poäng och det ser väl de flesta. En annan poäng är att det uppkommer någon typ av kamp mellan länderna att inte hamna i skamvrån. En eller annan gång tror jag att det gör att

man lyckas förändra något. En tredje poäng, och den är väl svårast för utomstående att se, är att processer av det här slaget är redskap i det interna arbetet i regeringskanslier. De är finansdepartementens slagträn i kampen med fackdepartementen över hela Europa. Som gammal medarbetare i finansdepartementet kan jag inte undgå att uppskatta den aspekten.

Vi har pratat mycket om den offentliga sektorn, om Baumols sjuka och vad som kan hända och inte hända. Två saker som har hänt vill jag i rättvisans namn ändå nämna. Den första är att pensionssystemet har förändrats. Det gör att kalkyler av det slag vi gjorde i långtidsutredningarna ser bättre ut än vad de gjorde i början på 1990-talet. En annan sak som har hänt, och det kom jag att tänka på när Ulf talade, är att vi i vissa delar av den offentliga verksamheten har fått betydande produktivitetsförbättringar. Jämför vi

med situationen 1985 till exempel, och den debatt som då fördes med den som förs idag, har det skett en rejäl förändring. Vi har idag mer av konkurrensutsättning med fria val för konsumenterna.

Till slut: min avsikt har varit att sätta arbetskraftsutbudsfrågorna i fokus. Om ni går hem mer oroliga än vad ni var när ni kom hit har jag lyckats!

Tomas Bruce

Jag vill tacka alla medverkande så mycket. Det framgick klart att arbetskraftsutbudsfrågan var väldigt viktig för oss alla. Vi har alla våra minnen med hem. En liten reflektion från min sida är att de av er här som hör till den yngre generationen, ni kommer att få jobba på bra framöver. Ulf säger att det kommer att öppnas andra möjligheter, nya lösningar här. Jag hoppas bara att ni inte återinför ättestupan.